

Stavovi i mišljenja budućih učitelja o pripadnicima etničkih manjina i migrantima

Odgoj danas za sutra:

Premošćivanje jaza između učionice i realnosti

3. međunarodna znanstvena i umjetnička konferencija
Učiteljskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu Suvremene
teme u odgoju i obrazovanju – STOO4 u suradnji s
Hrvatskom akademijom znanosti i umjetnosti

Željka Knežević, Ana Krleža Šenjug

*Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska
zeljka.knezevic@ufzg.hr*

**Sekcija - Odgoj i obrazovanje za
socijalnu i kulturnu raznolikost**

Broj rada: 24

**Kategorija članka: Izvorni
znanstveni rad**

Sažetak

Procesi globalizacije, migracija i povećane mobilnosti pojedinaca čine zemlje diljem svijeta jezično i kulturno sve raznolikijima. Te se društvene promjene izravno odražavaju na obrazovne sustave u kojima su učitelji pred izazovom da se uspješno nose s različitostima u svom poučavanju te osposobe učenike za život u multikulturnom okruženju. S obzirom na to da je profesionalno djelovanje učitelja pod snažnim utjecajem njihovih stavova, cilj je ovoga rada bio ispitati stavove i mišljenja budućih učitelja razredne nastave o pripadnicima etničkih manjina i migranata kao potencijalnih pripadnika učeničke populacije u nastavnoj praksi.

Pomoću Bogardusove skale ispitana je socijalna distanca studenata završnih godina učiteljskih studija Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu ($N = 122$) prema pripadnicima manjina i migrantima u Republici Hrvatskoj. Dodatno su provedeni grupni intervjui s dvije skupine studentica ($N = 5$ i $N = 6$) u kojima su ispitana njihova mišljenja o različitosti u društvu, pripadnicima manjina i migranata u Hrvatskoj, različitosti u obrazovanju te o njihovoj pripremljenosti za ophođenje s različitosti u nastavi. Rezultati ukazuju na načelno pozitivne stavove budućih učitelja prema pripadnicima drugih narodnosti, ali i vrlo stereotipna razmišljanja o narodima koji čine nacionalne manjine u Hrvatskoj te etnocentrična stajališta prema pojedinim migrantskim skupinama. Iako različitost u školskom okruženju smatraju pozitivnom pojavom, ispitanici su mišljenja da ih studij nije pripremio za rad u jezično i kulturno različitim razredima. Opisani nalazi ukupno gledano upućuju na potrebu za snažnijim adresiranjem ovih pitanja u inicijalnom obrazovanju učitelja.

Ključne riječi:

inicijalno obrazovanje učitelja; jezična i kulturna raznolikost; socijalna distanca; različitost

Uvod

Društva pojedinih zemalja članica Europske unije sve su raznolikija posljednjih godina uslijed sve veće mobilnosti europskih građana i sve intenzivnije migracije osoba iz neeuropskih zemalja. Tako jezična i kulturna raznolikost postaje u sve većoj mjeri značajno obilježje svake pojedine

zemlje, a ne samo Europske unije u cjelini. Prema podacima Eurostata (usp. mrežne stranice Eurostata) broj se imigranata u Europsku uniju u 2022. godini povećao za 117 % u odnosu na 2021. godinu, a migracije stanovništva između različitih zemalja članica EU u istom razdoblju za 7 %. Ukupno najveći broj imigracija u 2022. godini bilježe Njemačka (2,1 milijun), Španjolska (1,3 milijuna), Francuska (0,4 milijuna) i Italija (0,4 milijuna). Iako broj imigranata u Republiku Hrvatsku nije ni približno toliko velik kao u spomenute zemlje (70.000), Hrvatska, jednako kao i sve druge zemlje Unije, prema podacima Eurostata u 2022. godini ima veći broj imigracija nego emigracija u usporedbi s 2021. godinom. Općenito se broj imigracija u Hrvatsku u posljednjih nekoliko godina značajno povećava te je i u 2023. godini zabilježen znatno veći broj doseljenog stanovništva u odnosu na odseljeno stanovništvo (usp. mrežne stranice Državnog zavoda za statistiku). Opisani trendovi pokazuju da se postojeća jezična i kulturna raznolikost u Hrvatskoj, kojoj uz većinsko stanovništvo doprinose pripadnici etničkih manjina, u posljednjih nekoliko godina sve intenzivnije proširuje i jezicima i kulturama migranata. Pritom se u ovom radu pojam migranti odnosno migrant u skladu s definicijom Međunarodne organizacije za migracije (*International Organization for Migration*, 2019, str. 132) koristi u značenju „krovni pojam, koji nije definiran međunarodnim pravom, a odražava opće, nespecijalizirano shvaćanje osobe koja se udaljava od svog uobičajenog mjesta prebivališta, bilo unutar granica jedne države ili preko međunarodne granice, privremeno ili trajno, i to iz različitih razloga.”

Povećana jezična i kulturna raznolikost intenzivira različitost pojedinog društva općenito. Različitost je vrlo slojevit i složen pojam te se u znanstvenoj literaturi sagledava iz različitih perspektiva i definira na različite načine (Puttick i sur., 2021). No, neovisno o perspektivi, različitost u svojoj srži podrazumijeva da se pojedinci mogu razlikovati od drugih na temelju svojih osobnih karakteristika (usp. Arnesen i sur., 2010; Mazziotta i sur., 2016). Te karakteristike u najširem smislu, osim jezika i rase ili etničke pripadnosti, uključuju i spol, boju kože, vjeru ili uvjerenje, političko ili bilo koje drugo mišljenje, pripadnost nacionalnoj manjini, tjelesne sposobnosti, socioekonomsko podrijetlo, zemljopisno podrijetlo, kognitivne sposobnosti, dob i seksualnu orijentaciju te rodni identitet (usp. European Union, 2023).

Prihvatanje različitosti te poštovanje i uvažavanje drugog i drugačijeg ključno je za očuvanje socijalne kohezije i stvaranje inkluzivnog društva u kojem svaki pojedinac ima jednake mogućnosti (Šenjug Krleža i Knežević, 2024). Jednu od najvažnijih uloga u stvaranju takvog društva svakako ima obrazovanje čija je uloga u tom kontekstu dvojaka. Društvene se okolnosti odražavaju na obrazovne sustave pa tako povećana različitost u društvu znači i povećanu različitost u odgojno-obrazovnim institucijama. Stoga, obrazovni sustavi s jedne strane moraju naći primjeren odgovor na rastuću različitost u njima samima shvaćajući različitost kao dodanu vrijednost, a ne kao prepreku, a s druge strane imaju zadatak osposobiti sve učenike za život u multikulturnom okruženju (Knežević, 2024). Uspjeh navedenoga u najvećoj mjeri ovisi o učiteljima, točnije o njihovoj spremnosti da poštuju, razumiju i prihvate učenike različitih etničkih pripadnosti i različite kulturne pojavnosti u razredu te o razvijenosti učiteljskih kompetencija za međukulturno obrazovanje (Wang i sur., 2022).

Profesionalno djelovanje učitelja pod snažnim je utjecajem njihovih stavova (Gay, 2002; Sakarneh, 2023; Žero i Pižorn, 2022). U skladu s time i uspješna integracija jezično i kulturno različitih učenika u obrazovni sustav i društvenu okolinu ovisi o stavovima učitelja prema njima (Chiofalo i sur., 2019; Wang i sur., 2022). Osim uspješne integracije u obrazovanje i društvo, o učiteljima također ovise i obrazovna postignuća učenika pripadnika etničkih manjina i migranata. Naime, uvjerenja učitelja o kulturnom i lingvističkom porijeklu učenika imaju utjecaj na sve segmente učenja tih učenika kao i na njihov akademski uspjeh (Pettit, 2011; Vázquez-Montilla i

sur., 2014). Kako ističu Fitzpatrick i sur. (2015), uspostavljanje bliskih i podržavajućih odnosa učitelja s učenicima potiče pozitivan razvoj učenika, a stereotipi i predrasude koje učitelji mogu imati prema određenim skupinama učenika mogu predstavljati prepreku ostvarenju pozitivnih odnosa. Također, pozitivni stavovi učitelja prema kulturno različitim učenicima ujedno znače i veća očekivanja učitelja od tih učenika, dok s druge strane negativni stavovi učitelja dovode do niskih očekivanja (Gay, 2002; Wang i sur., 2022). Na taj se način potiče marginalizacija kulturno različitih učenika i umanjuju se mogućnosti za njihovo kvalitetno obrazovanje (Walker i sur. 2004; OECD, 2016).

S obzirom na njihovu važnost za školski uspjeh i integraciju jezično i kulturno različitih učenika, stavovi učitelja prema toj učeničkoj populaciji bili su do sada predmet brojnih znanstvenih istraživanja koja pokazuju slične trendove (usp. npr. Abacioglu i sur., 2020; Fine-Davis i Faas, 2014; Forrest i sur., 2017; Lee i sur., 2007; Rodriguez-Izquierdo i sur., 2020; Soriano i Cala, 2019; Youngs i Youngs, 2001). Stavovi učitelja prema učenicima kojima se obiteljski jezik razlikuje od jezika školovanja većinom su pozitivni ili neutralni (usp. npr. Soriano i Cala, 2019; Walker i sur. 2004; Taylor i sur., 2016). Manje razlike u stavovima utvrđene su u određenim istraživanjima s obzirom na profesionalnu ulogu ispitanika (npr. učitelji razredne nastave i predmetni učitelji) (Pulnix i sur., 2015; Rodriguez-Izquierdo i sur., 2020; Youngs i Youngs, 2001). Rezultati isto tako pokazuju da učitelji, pri čemu žene u većoj mjeri od muškaraca, imaju visoku razinu empatije prema učenicima imigrantima (Chiofalo i sur., 2019; Soriano i Cala, 2019). Pojedininim istraživanjima utvrđeno je i da učitelji koji rade u školama s većom jezičnom i kulturnom raznolikošću posjeduju pozitivnije multikulturne stavove (Abacioglu i sur., 2020) te rad s etničkim manjinama i migrantima smatraju manje izazovnim od učitelja koji rade u kulturno homogenijim školama (Fine Davis i Faas, 2014). Walker i sur. (2004) konstatiraju da učitelji inicijalno nemaju negativne stavove prema učenicima kojima se obiteljski jezik razlikuje od jezika školovanja, nego da se takvi stavovi oblikuju kod onih učitelja koji nisu tijekom svog inicijalnog obrazovanja adekvatno pripremljeni za rad s jezično i kulturno različitim učenicima. Također, stavovi učitelja podložni su utjecaju postojećih društvenih stereotipa i predrasuda prema određenim skupinama u društvu kao i utjecaju lokalnih i nacionalnih politika u tom kontekstu (Pettit, 2011; Pulnix i sur., 2015). S tim u vezi Walker i sur. (2004, str. 131) ističu: „kao članovi zajednica u kojima žive, učitelji ne mogu izbjeći utjecaj dominantnih društvenih stavova. Kada učitelji internaliziraju dominantne društvene poruke, unose ih izravno u svoje škole i učionice“.

U Hrvatskoj su društveni stavovi prema imigrantima u posljednjih nekoliko godina doživjeli određene promjene. Tako je Europsko društveno istraživanje iz 2021. godine (mrežne stranice ESS Portala) pokazalo da je 60 % Hrvata tada bilo otvoreno za doseljavanje stranaca, uključujući one koji su rasno i etnički različiti, te da iskazuju neutralan stav o posljedicama useljavanja stranaca na uvjete života u Hrvatskoj (usp. Faktograf, 23. veljače 2024.). Svega tri godine kasnije, nakon što je broj doseljenog stanovništva u Republiku Hrvatsku porastao, u istraživanju o stavovima hrvatskih građana o imigrantima provedenom na reprezentativnom uzorku, trećina građana Hrvatske smatra da imigranti ugrožavaju njihova radna mjesta, povećavaju razinu kriminala i narušavaju socijalni sustav u zemlji. Pritom, gotovo polovica građana pokazuje ekstreme u svojim stavovima, zbog čega Erik Brezovec, jedan od proveditelja istraživanja, za dnevne novine Jutarnji list izjavljuje da se time riskira „izgradnja ozračja koje onemogućava dijalog i bilo kakvu funkcionalnu integraciju radnih migranata u hrvatsko društvo“ (Jutarnji list, 12. ožujka 2024.).

Imajući na umu podložnost učitelja dominantnim društvenim stavovima kao i sve prethodno spomenute spoznaje proizašle iz inozemnih znanstvenih istraživanja u ovom području, odlučili smo istražiti stavove budućih učitelja prema pripadnicima etničkih manjina i migranata kao potencijalnih

pripadnika učeničke populacije s kojom će se ispitanici sresti u svojoj nastavnoj praksi. Dva su motiva utjecala na ovu odluku. Prvi je motiv nedostatak sličnih istraživanja među učiteljima u Republici Hrvatskoj, naime do sada su stavovi prema pripadnicima drugih etničkih skupina najčešće istraživani među učenicima i/ili odraslim građanima (usp. npr. Blažević Simić, 2011; Čorkalo Biluški i sur., 2019; Pavlović i sur., 2022), dok su učitelji bili sudionici u istraživanjima koja su ispitivala njihove stavove i uvjerenja o različitosti općenito ili samo o pojedinim karakteristikama različitosti (usp. npr. Baranović i Jugović, 2011; Filipović, 2015; Knežević, 2024; Skočić Mihić i sur., 2016). Drugi je motiv što smo kao visokoškolske nastavnice, koje sudjeluju u izradi studijskih programa za obrazovanje učitelja, željele steći uvide u eventualne potrebe za modifikacijom njihovog inicijalnog obrazovanja. Naime, prethodna međunarodna istraživanja pokazuju da kolegiji usmjereni, između ostalog, na multikulturno obrazovanje i razvoj znanja i vještina za poučavanje jezika školovanja kao drugog i inog jezika mogu spriječiti ili smanjiti negativne stavove učitelja i pozitivno utjecati na njihovo profesionalno djelovanje u radu s jezično i kulturno različitim učenicima (usp. Youngs i Youngs, 2001; Walker i sur., 2004).

Istraživanje

S obzirom na sve prethodno navedeno, ciljevi provedenog istraživanja bili su sljedeći:

1. Pomoću Bogardusove skale socijalne distance istražiti stavove budućih učitelja razredne nastave prema pripadnicima etničkih manjina i migrantima.

Ispitati mišljenja budućih učitelja razredne nastave o različitosti u Hrvatskoj i o pripadnicima etničkih manjina i migrantima.

Ispitati mišljenja budućih učitelja o različitosti u školi i o pripremljenosti za ophođenje s različitosti tijekom studija.

Postupak istraživanja i instrumenti

Istraživanje je provedeno u akademskoj godini 2022./2023. i 2023./2024. u sklopu znanstvenog institucijskog projekta. Socijalna distanca istražena je upitnikom, a mišljenja budućih učitelja ispitana su pomoću grupnog intervjua. Upitnik je, osim Bogardusove skale socijalne distance, uključivao i pitanja vezana za sociodemografske podatke ispitanika kao što su spol, studijski program, nacionalnost, vjersko opredjeljenje i sl. Bogardusova skala sastojala se od ukupno sedam tvrdnji koje su predstavljale kontinuum od najvećeg stupnja bliskosti koji je osoba spremna prihvatiti u odnosima s pripadnicima određene skupine pa sve do neprijateljskih odnosa, odnosno protjerivanja iz zemlje. Ispitanici su odgovorima *da* i *ne* označavali spremnost za prihvaćanje pripadnika drugih etničkih skupina kao bračnog druga, bliskog prijatelja, susjeda, kolegu, državljanina RH, posjetitelja u RH ili spremnost da osobu prognaju iz RH. Pripadnici etničkih skupina za koje su ispitanici određivali prihvatljivost pojedinog odnosa određeni su na temelju podataka iz Popisa stanovništva 2021. (usp. mrežne stranice Državnog zavoda za statistiku), prema kojemu su Albanci, Talijani, Srbi i Romi činili najveći broj pripadnika nacionalnih manjina, a Afganistanci, Sirijci i Iračani bili najbrojnije narodnosti koje su tražile azil u RH.

Grupni intervjui s budućim učiteljima provedeni su na temelju unaprijed pripremljenog istraživačkog protokola koji je obuhvaćao tri tematska područja. Prvo područje odnosilo se na mišljenja ispitanika o različitosti hrvatskog društva, drugo na mišljenja o pripadnicima pojedinih

narodnosti koje su bile uključene i u ispitivanje socijalne distance, a treće područje obuhvaćalo je pitanja usmjerena na mišljenja budućih učitelja o različitosti u školi te na njihovu pripremljenost za ophođenje s različitostima tijekom studija. Okvirno trajanje pojedinog grupnog intervjua bilo je sat vremena.

Ispitanici

U dijelu istraživanja u kojem se pomoću upitnika ispitivala socijalna distanca sudjelovalo je ukupno 122 studenata Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, od toga 118 studentica i 8 studenata, dok se dvoje ispitanika nije izjasnilo o spolu (usp. tablicu 1). Ispitani su studenti Učiteljskog studija s modulima i studenti Učiteljskog studija sa smjerovima. Oba studija kvalificiraju studente za rad na mjestu učitelja/učiteljica razredne nastave u osnovnoj školi. Studenti Učiteljskog studija s modulima, ovisno o modulu koji studiraju, stječu dodatne kvalifikacije u području odgojnih znanosti, hrvatskog jezika, likovne kulture ili informatike. Studenti Učiteljskog studija sa smjerom engleski ili njemački jezik, uz kvalifikaciju za rad u razrednoj nastavi, stječu i kvalifikaciju za poučavanje engleskog ili njemačkog jezika od 1. do 8. razreda osnovne škole. Gotovo svi ispitanici, izuzev dvoje, navode da su hrvatske nacionalnosti. Također 97 ispitanika se izjašnjavaju kao katolici, dok se ostali nisu htjeli izjasniti ili su naznačili pripadnost nekoj drugoj religiji odnosno izjasnili su se kao ateisti. Većina ispitanika (118) navodi da je cijeli svoj dosadašnji život provela u Hrvatskoj, troje ispitanika da su dio života živjeli u Europi, a jedan ispitanik/ispitanica na ovo pitanje nije dao/dala odgovor. Isto tako više od polovice ispitanika odgovara da nema obitelj i prijatelje koji žive u inozemstvu.

Tablica 1.

Sociodemografski podatci sudionika u ispitivanju upitnikom

Spol	Žensko	112
	Muško	8
	Bez odgovora	2
Dob		21-25
Godina studija	4.	61
	5.	61
Studijski program	Učiteljski studij s modulima	60
	Učiteljski studij - smjer engleski ili njemački jezik	62

U grupnim intervjuima sudjelovali su studenti koji su bili ispitanici i u dijelu istraživanja koje se provodilo putem upitnika. Studentima je preko zajedničkih e-adresa upućen poziv za sudjelovanje i u ovom dijelu istraživanja. Sudjelovanje u grupnim intervjuima bilo je dobrovoljno, a svim sudionicima osigurana je potpuna anonimnost. Sudionici su unaprijed upoznati s ciljevima i metodama istraživanja. Na početku intervjua ispitanici su dali pristanak za zvučno snimanje razgovora. Radilo se o namjernom uzorku te su sa studentima svakog studijskog programa vođene zasebne grupne diskusije. Naime, s obzirom na profil učitelja koji obrazuje, Učiteljski studij sa smjerovima u većoj mjeri obuhvaća sadržaje vezane za pitanja kulture i razvoja međukulturne kompetencije, negoli Učiteljski studij s modulima (usp. Knežević, 2017). U skladu s time očekivane su razlike u mišljenjima sudionika pojedinoga grupnog intervjua o jezičnoj i kulturnoj raznolikosti. U grupnim je intervjuima ukupno sudjelovalo 11 osoba, 10 ih se izjasnilo da su ženskoga spola i jedna

se osoba izjasnila kao *queer*. Sve su ispitanice u uvodnom dijelu razgovora navele kako cijeli život žive u Hrvatskoj, a samo nekoliko njih da imaju rodbinu koja živi u inozemstvu.

Analiza podataka

Pomoću programa SPSS izračunati su deskriptivni statistički parametri za socijalnu distancu. Podatci prikupljeni u grupnim intervjuima koji su zabilježeni zvučnim zapisom transkribirani su i analizirani pomoću teorijske tematske analize (Braun i Clarke, 2006). Kao alat za analizu korišten je softver Nvivo12 pomoću kojega su dijelovi transkripata kodirani i svrstavani u tematske okvire.

Rezultati

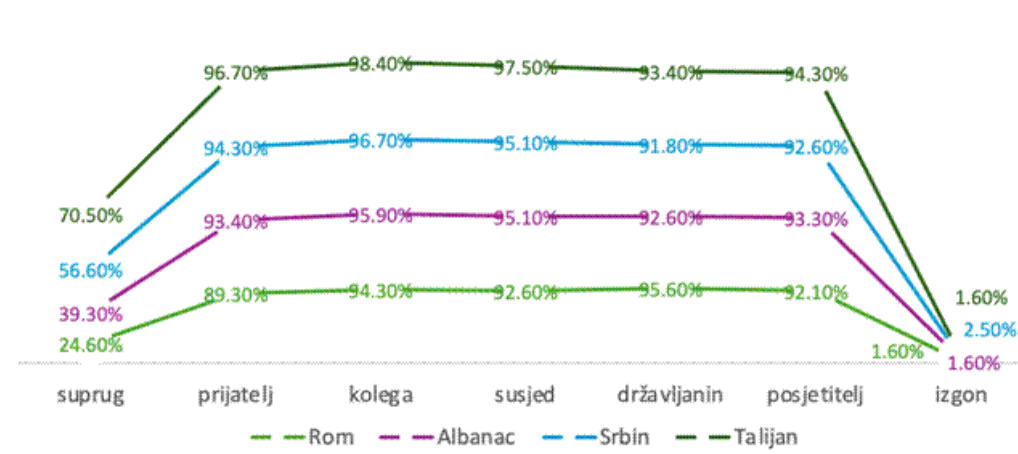
U nastavku se prikazuju dobiveni rezultati prema postavljenim istraživačkim ciljevima. U skladu s time najprije slijedi prikaz rezultata ispitivanja socijalne distance, a zatim prikaz rezultata dobivenih grupnim intervjuima sa studenticama završnih godina učiteljskih studija na Učiteljskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

Socijalna distanca prema etničkim manjinama i migrantima

Iz vrijednosti prikazanih u grafičkom prikazu 1 vidljivo je da ukupno gledano ispitanici najveći stupanj prihvaćanja iskazuju prema pripadnicima talijanske manjine, a u usporedbi sa svim ostalim narodnostima, najniži stupanj prihvaćanja iskazuju prema pripadnicima romske manjine. Nakon Talijana ispitanici u najvećoj mjeri prihvaćaju pripadnike srpske manjine, a u manjoj mjeri pripadnike albanske manjine. Budućim je učiteljima kolegijalni odnos najprihvatljiviji odnos s pripadnicima gotovo svih etničkih manjina, izuzev s Romima koje bi najveći broj ispitanika (95.6 %) u najvećoj mjeri prihvatio kao sudržavljanke. Izrazito mali broj ispitanika aktivno odbija bilo kakve odnose s navedenim narodnostima, odnosno izražava stav da bi ih izгнаo iz države. Zanimljivo je pritom da bi najveći udio ispitanika (2.5 %) iz države izгнаo pripadnike srpske nacionalne manjine. U najbliskiji odnos, onaj supružnički, najveći broj ispitanika (70.5 %) stupio bi s pripadnicima talijanske manjine, zatim s pripadnicima srpske manjine (56.6 %), potom s pripadnicima albanske manjine (39.3 %), dok bi s Romom ili Romkinjom u eventualni brak stupilo 24.6 % ispitanika.

Grafikon 1

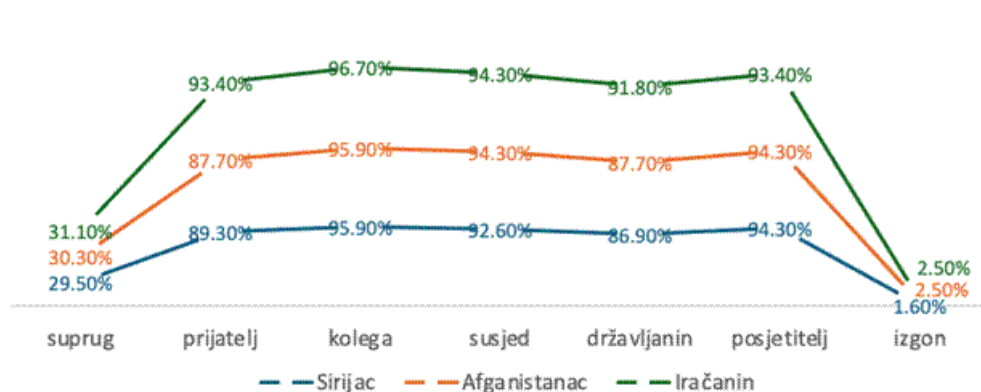
Socijalna distanca prema etničkim manjinama u %

Kada je riječ o prihvaćanju migranata ukupno gledano, budući učitelji, među ponuđenim narodnostima najveći stupanj prihvaćanja pokazuju prema Iraćanima. Slijede Afganistanci, a najniži stupanj prihvaćanja pokazuju prema Sirijcima (usp. grafički prikaz 2). Ispitanicima je kao i s pripadnicima nacionalnih manjina najprihvatljiviji odnos s migrantima također onaj kolegijalni, dok su im supružnički odnosi u podjednakoj mjeri neprihvatljivi sa svim ponuđenim narodnostima. Tako bi u brak s Iraćaninom ili Iraćankom stupilo 31.1 % ispitanika, s Afganistancem ili Afganistankom 30.3 % ispitanika, a sa Sirijcem ili Sirijkom 29.5 % ispitanika. Izrazito je mali broj budućih učitelja izrazio stav da bi pripadnike ovih populacija izгнаo iz државе, притом би подједнак број испитаника (2.5 %) изгнао Iraćane i Afganistance, док би нешто мањи број испитаника (1.6 %) изгнао Sirijce.

Grafikon 2

Socijalna distanca prema migrantima u %

Vrijednosti prikazane u grafičkim prikazima 1 i 2 pokazuju da budući učitelji ukupno gledano izražavaju visok stupanj prihvaćanja pripadnika drugih narodnosti. Nešto je viši stupanj prihvaćanja pripadnika nacionalnih manjina od pripadnika migranata. Obje su skupine ispitanicima podjednako prihvatljive kao kolege, susjedi i posjetitelji u Hrvatskoj. Međutim, kada je riječ o mogućem stupanju u brak, prijateljskim odnosima ili prihvaćanju pojedinih narodnosti kao državljana u RH, budući učitelji pokazuju veći stupanj otvorenosti prema pripadnicima nacionalnih manjina, nego prema pripadnicima migranata.

U nastavku se prikazuju rezultati dobiveni u kvalitativnom dijelu istraživanja. S obzirom na to da je u analizi podataka prikupljenih u grupnim intervjuima korišten deduktivni pristup, tematska područja dobivena u postupku analize podudaraju se s tematskim područjima istraživačkog protokola te se tim redoslijedom prikazuju i rezultati. Za svako tematsko područje izdvojene su podteme u koje su svrstani odgovori ispitanica, a za ilustraciju se uz svaku podtemu prikazuju i primjeri odgovarajućih kodova.

Mišljenja o različitosti

Na početku vođenih grupnih razgovora sudionicama je postavljeno pitanje misle li da je različitost jedno od obilježja društva u Republici Hrvatskoj. Odgovore obiju skupina ispitanica u ovom tematskom području bilo je moguće svrstati u dvije podteme. Jedna je mišljenje da je Hrvatska kulturno raznolika zemlja, a druga da je Hrvatsko društvo kulturno homogeno (tablica 2).

Tablica 2

Primjeri kodiranih odgovora vezano za mišljenja o različitosti

Tema	Podtema	Primjer
Mišljenja o različitosti	RH je kulturno raznolika	„Pa evo (...) također možemo primijetiti da u Hrvatskoj isto ima puno znači stranih državljana koji dolaze. Znači, evo i sa Filipina (...), raznih isto kultura i vjeroispovijesti i mislim da je evo, Hrvatska da je raznolika u odnosu na prije.“ 8GE
	RH je kulturno homogena	„Pa evo po meni na prvi mah je pao način razmišljanja o hrvatskom društvu da nismo po tom pitanju raznoliki, već da smo svi nekako u prosjeku konzervativni i slažem se sa mišljenjima o homogenosti naroda što se tiče nacionalnosti (...). Ali u principu tradicionalno društvo s malo odmaka prema modernom (...).“ 90A

Sudionice u oba grupna intervjua iznose mišljenja da je različitost obilježje hrvatskog društva te ističu da se kulturna raznolikost u RH sve više intenzivira u posljednjih nekoliko godina dolaskom stranih radnika:

„U odnosu na zadnje dvije do tri godine se to baš jako vidi. I ne znam, najviše to primijetim po količini ljudi koji rade kao Wolt dostavljači, Bolt vozači i to sve.“ 8AM

Među studenticama Učiteljskog studija sa smjerovima, onaj dio sudionica koje smatraju da je hrvatsko društvo homogeno, svoje mišljenje potkrepljuje uspoređujući Hrvatsku s drugim europskim zemljama. Tako jedna studentica navodi:

„Evo ja mislim da u usporedbi recimo s drugim državama Hrvatska nije toliko raznolika. Recimo kada pogledamo Francusku, kada pogledamo Njemačku gdje ipak populacije recimo što se tiče druge nacionalne pripadnosti ima puno.“ 8GS

S druge strane, među studenticama Učiteljskog studija s modulima koje smatraju da Hrvatska nije kulturno raznolika zemlja, dio sudionica također iznosi stav da je hrvatsko društvo većinom tradicionalno i konzervativno što je vidljivo i iz primjera navedenog u tablici 2.

Sve studentice su kao jedinu karakteristiku različitosti tematizirale razlike temeljene na nacionalnosti odnosno etničkoj pripadnosti. Na pitanje o eventualnim drugim obilježjima različitosti nekog društva u obje intervjuirane skupine istaknuta je seksualna orijentacija. Jedna studentica

Učiteljskog studija s modulima spomenula je i socijalni status kao obilježje različitosti, a jedna studentica Učiteljskog studija sa smjerom i tjelesne sposobnosti. Sudionice su općenito mišljenja da u Hrvatskoj postoje pripadnici LGBTQ+ zajednice, ali da nisu vidljivi jer u Hrvatskoj ne vlada pozitivno ozračje prema toj manjinskoj skupini. Također navode da je mlađe stanovništvo otvorenije od starijeg prema seksualnoj različitosti, a dio studentica Učiteljskog studija s modulima smatra i da se LGBTQ+ zajednica u Hrvatskoj ne predstavlja na dobar način što izaziva otpor društva prema njima.

Mišljenja o nacionalnim manjinama

Ukupno gledano sudionice u grupnim intervjuima većinom nisu imale iskustva s pripadnicima bilo koje nacionalne manjine u Hrvatskoj. Zbog nedostatka iskustva s pripadnicima nacionalnih manjina, studentice su iznosile svoja mišljenja o Talijanima, Srbima i Romima općenito. Dobivene odgovore bilo je moguće svrstati u tri podteme: pozitivna mišljenja, negativna mišljenja i suzdržanost (usp. tablicu 3).

Tablica 3

Primjeri kodiranih odgovora u tematskom području mišljenja o pripadnicima nacionalnih manjina

Tema	Podtema	Primjer
Mišljenja o pripadnicima nacionalnih manjina	Pozitivno mišljenje	„Imala sam par situacija u kojima van Hrvatske nisu priskočili Hrvati koji su bili okruženi oko mene, nego su priskočili Srbi (...) u obranu. Jako zaštitnički nastrojen i jako topao narod. Jako nježni i jako šarmantni. Imaju ekstremno puno šarma, i muškarci i žene.“ 8AM
	Negativno mišljenje	„Ja ne volim Talijane. Mogu nabrojati na prste jedne ruke koliko sam imala pozitivno iskustvo s njima, sve je negativno. (...)Bahati su.“ 8GS

Suzdržanost

„Imam par prijatelja koji su pripadnici romske manjine (...) stvarno onak jako opušteni ljudi (...). A ovak u bračnom odnosu sumnjam (...) imam dojam da kod njih prevladava neka vrsta anarhije što meni ne bi odgovaralo (...) Puno kaosa nekog u svakom smislu, tako da više tog što meni osobno ne odgovara. Mislim da i ne bi, ali uvijek postoji iznimka. Ne mogu vam reći nikada, ali vjerojatno ne bih.“ 90A

Među studenticama Učiteljskog studija s modulima na pitanje o nacionalnim manjinama sudionice su većinom općenito iznijele pozitivna mišljenja o integriranosti manjinskog talijanskog i srpskog stanovništva u hrvatsko društvo:

„Moja prva asocijacija Talijani – Istra. To je sve jako drugi svijet i stil života. Moje ovako nekakvo subjektivno mišljenje je da vrlo dobro žive, da su se tamo lijepo uklopili (...). Što se tiče odnosa s Hrvatima, ja vjerujem da Istrijani imaju korektne odnose s njima. Srbi u Hrvatskoj zapravo imam vrlo slično mišljenje. Tu se često vuku te nekakve povijesne konotacije. Ono što ja poznajem srpskog stanovništva je jako dobro uklopljeno u hrvatsko društvo.“ 90V

Dio sudionica referirao se na Talijane i Srbe kao narodnost, a ne kao pripadnike nacionalnih manjina u Hrvatskoj uspoređujući njihove stilove života sa stilom života u Hrvatskoj. S tim u vezi jedna studentica zaključuje:

„Ja bih rekla da možda mi u Hrvatskoj imamo ubrzani način života, a gledajući Talijane, konkretno njih, a mogla bih reći i za Srbe onda da su oni, žive jednim, možda je to malo pogrešna konotacija, ali ležernijim stilom života, da su tako naučeni.“ 90T

Za razliku od studentica Učiteljskog studija s modulima koje izražavaju mišljenje o pripadnicima talijanske i srpske nacionalne manjine, studentice Učiteljskog studija sa smjerovima iznosile su svoja razmišljanja o Talijanima i Srbima općenito. Pritom su njihova mišljenja o Talijanima bila dominantno negativna, dok su mišljenja o Srbima bila dominantno pozitivna. Tako jedna sudionica o Talijanima kaže:

(...) Već određeni niz godina ljeta radim u turizmu (...) i nisam imala doticaja sa pripadnicima talijanske manjine iz Istre, ali sam imala doticaja, velikog doticaja s Talijanima koji dođu na obalu našeg Jadranskog mora. (...) Ne žele pričati engleski. Ja talijanski ne znam (...) ne mogu razumjet što oni meni govore kad oni meni mašu rukama i deru se na mene. (...) Jako su bezobrazni.“ 8GS

Na sličan način, ali u pozitivnom kontekstu, iznosi svoj stav o Srbima:

„Pozitivno iskustvo, ali ozbiljno. Mogli smo lijepo razgovarati. Nisu bile neke predrasude sad, ja sam Hrvat ti Srbin (...). Mogli smo normalno razgovarati uz poštivanje i razmjenu kultura.“ 8GS

U iznošenju mišljenja o pripadnicima romske nacionalne manjine sve su sudionice većinom bile vrlo oprezne. Za razliku od vrlo čvrstih pozitivnih ili negativnih mišljenja o Talijanima i Srbima, iskaze o Romima studentice su iznosile biranim riječima. Dvije sudionice navele su da imaju osobno pozitivna iskustva s pripadnicima romske manjine, a jedna da su njezina iskustva negativna. Neovisno o tome, i one kao i sve ostale sudionice, smatraju da bi s Romima mogle biti u prijateljskim odnosima, ali da za stupanje u eventualne bračne odnose postoje prevelike kulturne razlike:

„Čak u prijateljskom nekom eto da, u bračnom ne jer smatram da muškarci imaju neko gledanje žene na drugačiji način nego što je navikla naša kultura. Zapravo nisam ni sigurna kako gledaju žene.(...) Definitivno mislim da ima tih nekih različitosti preko kojih ja osobno ne bih mogla preći.“ 9LJ

Mišljenja o migrantima

Sudionicama u grupnim intervjuima na početku tematske cjeline o migrantima postavljeno je pitanje o njihovom općenitom mišljenju o imigracijama u Republiku Hrvatsku. Analizom su utvrđene dvije podteme u koje je bilo moguće svrstati odgovore sudionica. Jedna podtema je mišljenje o imigracijama kao pozitivnoj pojavi, a druga mišljenje o imigracijama kao negativnoj pojavi (usp. tablicu 4).

Tablica 4

Primjeri kodiranih odgovora u tematskom području mišljenja o imigracijama

Tema	Podtema	Primjer
Mišljenja o imigracijama	Pozitivna pojava	<i>„Pa mislim meni je to pozitivna stvar jer imamo priliku sada upoznati različite kulture koje do sada nismo imali tako (...).“</i> 8AB
	Negativna pojava	<i>„To su ljudi koji nažalost nisu obrazovani, nisu imali priliku za to i rade poslove koji su zapravo najniži. (...) Oni rade za plaće za koje Hrvati ne žele raditi i zapravo snižavaju na neki način naš BDP. (...) Ono što ja vidim još kao problem je moja sigurnost. Često razgovaram sa svojim prijateljima da uistinu želiš poštovati svakog čovjeka, ali stvarno u Zagrebu se više ne osjećaš sigurno.“</i> 9OV

Studentice Učiteljskog studija sa smjerom engleski ili njemački jezik imigracije većinom smatraju pozitivnima za hrvatsko društvo u cjelini, prvenstveno radi prilike za upoznavanje drugih kultura, ali isto tako izražavaju zabrinutost oko otvorenosti većinskog stanovništva prema migrantima. Pojedine sudionice ističu da je za otvaranje društva prema različitostima važna edukacija:

„(...) Ne prihvaćamo te promjene, bojimo ih se. Dapače, i ja koja osobno znam dosta o manjinama i svemu tome, interkulturalnim razlikama, smatram bar da znam, također osjetim i ne mogu to kontrolirati, nekad osjetim strah ili odbojnost. Što se tiče manjina, ne različitosti svih. Ali mislim da bi edukacija mogla biti neki korak koji bi mogao naše ljude malo više otvoriti, malo više bi prihvatili neke poveznice.“ 8GC

Osim nedostatka otvorenosti društva prema drugom i drugačijem, sudionice ovoga grupnog intervjuja naglašavaju još dodatne dvije prepreke procesima integracije migranata. Jedna je da se migranti u RH, slično kao i drugim državama, grupiraju te da na taj način propuštaju priliku integracije u društvo zemlje u koju su doselili. Kao drugu prepreku ističu da u Hrvatskoj na državnoj razini nisu dovoljno razvijeni mehanizmi za integraciju migranata u društvo, kao što je na primjer pomoć u pronalasku smještaja, posla ili učenja hrvatskog jezika.

Za razliku od studentica Učiteljskog studija sa smjerovima, studentice Učiteljskog studija s modulima o imigracijama ne razmišljaju iz perspektive integracije migranata u hrvatsko društvo. One u doseljavanju pripadnika drugih narodnosti dominantno vide negativan utjecaj na gospodarstvo i sigurnost u Hrvatskoj kao što je istaknuto primjerom u tablici 4.

Studentice Učiteljskog studija sa smjerom na pitanje o dosadašnjim iskustvima s pripadnicima migranata navode kako su imale osobna pozitivna iskustva s migrantima ili da su od bliskih osoba doznale o njihovim pozitivnim iskustvima. Među studenticama Učiteljskog studija s modulima dio svjedoči o posrednim i neposrednim pozitivnim iskustvima, jedna sudionica navodi da su njezina iskustva negativna, a jedna sudionica da nema niti pozitivna, niti negativna iskustva s migrantima nego da se pri susretu s njima osjeća zbunjeno:

„Nisam sigurna na kojem jeziku da im se obratim, hoće li to biti hrvatski, hoće li to biti engleski (...). Možda ja smatram da nisam dovoljno uvedena u njihovu kulturu, da možda napravim nešto što bi njih uvrijedilo.“ 9LJ

Kako bi se stekao dublji uvid u stavove budućih učiteljica prema migrantima, nakon rasprave o iskustvima s migrantima općenito, sudionicama je u ovom dijelu istraživanja postavljeno pitanje o njihovom mišljenju o Afganistancima. Pojašnjeno im je da su Afganistanci prema posljednjem popisu stanovništva jedna od najbrojnijih narodnosti koja je zatražila azil u Republici Hrvatskoj. U procesu analize podataka odgovore na ovo pitanje bilo je moguće svrstati u dvije podteme. Jednu čine negativna mišljenja, a drugu neutralna mišljenja, odnosno iskazi o nedovoljnom poznavanju afganistanske kulture. Identificirane podteme i primjeri odgovora ispitanica prikazani su u tablici 5.

Tablica 5

Primjeri kodiranih odgovora u tematskom području mišljenja o Afganistancima

Tema

Podtema

Primjer

Mišljenja o Afganistancima

Neutralno mišljenje

„Neki stereotipi se pokazuju točnima. Neki stereotipi se pokazuju, aha, on je imao loše iskustvo i to je zapravo napravio. To je zaključak na temelju jednog iskustva tako da, kao što su i kolegice rekle, dok ne upoznam nekog Afganistanca ili više ljudi iz Afganistana i dok se ti stereotipi pokazuju ili ne pokazuju točnima, Afganistanac je osoba koja živi u Afganistanu ili osoba koja je došla iz Afganistana tako da nemam mišljenje.“ 8AM

Negativno mišljenje

„Pa evo ja mislim, od svih ljudi koji migriraju u Hrvatsku da su možda Afganistanci i Sirijci ljudi s kojima ćemo se možda najteže nekako uklopiti. Filipinci su nam slični po vjerskoj pripadnosti. (...) Ja osobno imam nekakvu zapravo neutemeljenu odbojnost prema Afganistancima, možda nekakav podsvjesni strah jer je to ratno područje, podsvjesni strah jer smo pomalo drugačiji i uvijek me čudi nekako su većinom muškarci, samo muškarci.(...) Meni osobno je njih možda najteže nekako prihvatiti.“ 90V

Neutralno mišljenje o Afganistancima iznose studentice Učiteljskog studija sa smjerom. Navode kako nisu imale nikakva iskustva s Afganistancima te da ne poznaju njihovu kulturu i da stoga nemaju niti pozitivno niti negativno mišljenje. Neke sudionice ovoga grupnog intervjua iznijele su i negativan stav navodeći da osjećaju odbojnost prema Afganistancima zbog kulturnih različitosti, odnosno da osjećaju strah od nepoznatog. Identična mišljenja imaju i studentice Učiteljskog studija s modulima koje također ističu osjećaje nelagode i straha vezano uz pripadnike afganistanske narodnosti:

„Ja sam imala kratko iskustvo susreta s njima. To jest u autobusu sam ih vidjela. Dva Afganistanca. I iskreno nije mi bilo ugodno kad sam ih vidjela. Bili su dakle obučeni, onako kako su oni zamotani, odmah sam ih prepoznala.“ 90T

Mišljenja o različitosti u školi

Mišljenja sudionica o različitosti u školi su općenito pozitivna. Sve sudionice se slažu da je različitost u razredu korisna za sam nastavni proces, ali i za društvo jer učenici uče prihvaćati

različitosti i biti otvoreni prema drugom i drugačijem:

„Ja mislim da uz malo vremena i dobre organizacije to može biti odlična stvar za nastavu jer bi pozitivno djelovala na društvo kasnije nakon što djeca izađu iz sistema nastave. Ako su od 1. razreda imala priliku imati interakciju i od strane učiteljice odlično uklapanje učenika koji nisu originalno iz Hrvatske, zapravo se automatski maknula mogućnost da imaju stigma protiv stranih ljudi koji žive u Hrvatskoj.“ 8GM

Jedna studentica također naglašava i da je važno da učitelji svoja osobna mišljenja o pripadnicima drugih kultura ostave po strani te da profesionalno pristupaju poučavanju svakog djeteta, a sve sudionice se slažu da je učiteljska podrška izrazito važna kako bi se djeca drugog kulturnog porijekla osjećala sigurno i kako bi ih ostali učenici prihvatili.

Buduće učiteljice kao moguće izazove vezane uz različitost u nastavnoj praksi pretežito navode eventualno nepoznavanje hrvatskog jezika djece migranata što smatraju glavnom preprekom za uspješnu realizaciju nastavnog procesa. Studentice Učiteljskog studija sa smjerom ističu i da je nužno da se učitelji upoznaju s kulturom djece u razredu te da imaju razvijene socijalne vještine kako bi učenicima migrantima osigurali uspješnu integraciju u školsko okruženje:

„Da. Slažem se s kolegicama i naravno da je jezik problem, ali isto tako smatram da je vrlo bitno da mi kao učitelji istražimo unaprijed kulturu djeteta, odnosno države iz koje nam dijete dolazi, zato što neke stvari koje mi radimo u Hrvatskoj u njihovoj državi ne moraju nužno biti zabranjene, ali može biti njima čudno ili neugodno što mi to radimo (...).“ 8AM

Mišljenja o pripremljenosti tijekom studija za ophođenje s različitosti

Podatke prikupljene u dijelu intervjua u kojem je tematizirana procjena sudionica o tome koliko ih je Studij pripremio za ophođenje s različitosti u nastavnoj praksi bilo je moguće svrstati u dvije podteme. Jedna je djelomična pripremljenost, a druga nedostatna pripremljenost (tablica 6).

Tablica 6

Primjeri kodiranih odgovora u tematskom području mišljenja o pripremljenosti za ophođenje s različitost u nastavnoj praksi

Tema	Podtema	Primjer
Mišljenja o pripremljenosti za ophođenje s različitosti u nastavnoj praksi	Djelomična pripremljenost	<i>„Ja bih rekla da recimo evo pošto studiramo jezik da smo učili dosta metoda kako se uči strani jezik koje bi možda mogli primijeniti isto kada bi nekog stranog učenika učili hrvatski, recimo na fotografiji ili nešto. Na taj način bi, ajmo reći, s tim mogli nekako pokušati kompenzirati to što zapravo nemamo baš neke one smjernice točno ovak što da radimo (...).“</i> 8AB

Nedostatna pripremljenost

„Smatram da naš studij ima puno mana, između ostalog i ta nedovoljna pripremljenost studenata odnosno budućih nositelja učiteljske profesije da se bave tim pitanjem provođenja obrazovanja s djecom koja su pripadnici manjina. Što je zapravo frustrirajuće jer u pet godina studiranja, evo ako sada ne lažem, a tu su kolegice koje su sa mnom zajedno studirale, nitko ni jednom, ako je jednom u rečenici spomenuo uopće djecu koja su pripadnici nacionalnih manjina. Nitko što se tiče predavanja i seminara da budem direktna.“ 90A

Djelomičnu pripremljenost za različitost u budućoj nastavnoj praksi osjećaju ispitanice koje studiraju Učiteljski studij sa smjerom. Smatraju da bi nedostatak vještina za poučavanje učenika kojima hrvatski nije materinski jezik eventualno mogle kompenzirati kompetencijama za poučavanje stranog jezika koje su stekle tijekom studiranja kao i znanjima o stranim kulturama te međukulturnim kompetencijama koje su razvile u sklopu pojedinih kolegija. S tim u vezi studentice smjera njemački jezik naglašavaju da su tijekom studija imale dosta kolegija koji su se bavili pitanjima višejezičnosti i međukulturalnosti te da su stekle dosta teorijskih znanja, ali da im nedostaju ona praktična. Jedna studentica smjera njemački jezik stoga napominje:

„(...) bilo bi lijepo kada bismo u sklopu fakulteta i ovog našeg obrazovanja možda imali više prakse i kad bi ta praksa pratila sve ovo što mi učimo. Znači da možemo iz konkretnih situacija to vidjeti.“ 8GE

Za razliku od studentica Učiteljskog studija sa smjerom, koje osjećaju djelomičnu pripremljenost za rad s učenicima kojima se obiteljski jezik razlikuje od jezika školovanja, studentice Učiteljskog studija s modulima složne su u mišljenju da ih studij ni na koji način nije pripremio za ophođenje s jezičnom i kulturno raznolikošću u njihovom budućem profesionalnom djelovanju. Navode kako su tijekom stručno-pedagoške prakse imale priliku vidjeti kako učiteljice rade s učenicima koji ne govore hrvatski jezik, ali da se tim pitanjima nisu bavile u sklopu studijskog programa. Kao jedan od problema istaknuto je i da izuzev mogućnosti slušanja stranog jezika kao jezika struke na jednoj godini studija, na Fakultetu nije bilo prilike za razvoj jezičnih znanja i vještina na stranom jeziku koje sudionice smatraju važnima za komunikaciju s učenicima kojima hrvatski nije obiteljski jezik.

Rasprava

Istraživanjem provedenim u ovom radu htjelo se ispitati stavove i mišljenja budućih učitelja o pripadnicima nacionalnih manjina i migranata kao moguće učeničke populacije s kojom će se učitelji susresti u svom profesionalnom djelovanju. Rezultati ispitivanja socijalne distance pokazuju da su ukupno gledano stavovi ispitanika prema etničkim manjinama i migrantima pozitivni. Pritom budući učitelji pokazuju veći stupanj prihvaćanja nacionalnih manjina, nego migranata. Kao i u dosadašnjim sličnim prethodnim istraživanjima (usp. Pavlović i sur., 2022), ispitanici u ovom istraživanju vezano uz pripadnike nacionalnih manjina najpozitivniji stav pokazuju prema Talijanima, a najnegativniji prema Romima. Za pretpostaviti je da je razlog ovakvom nalazu sklonost ispitanika da veći stupanj otvorenosti pokazuju prema pripadnicima zapadnjačkih naroda (usp. Blažević Simić, 2011), odnosno prema onima koje percipiraju sličnijima vlastitoj kulturi. Postojan negativan stav prema Romima koji se, kako se čini, utvrđuje iz istraživanja u istraživanje, vrlo vjerojatno svoje uzroke ima u kontinuiranim poteškoćama njihove integracije u društvo zbog supkulturnog načina života, slabog obrazovanja i siromaštva zajednice (Pavlović i sur., 2022). Niži stupanj prihvaćanja, u usporedbi s ostalim ispitanim nacionalnim manjinama, ispitanici također pokazuju prema Albancima. Osim stereotipnih percepcija o pripadnicima ove nacionalne manjine u društvu, moguće objašnjenje ovakvih rezultata vrlo vjerojatno su i vjerske razlike. Naime, kako pokazuju rezultati istraživanja Blažević Simić (2011) provedenog na uzorku srednjoškolskih učenika, kada je riječ o vjerskim skupinama, muslimani su jedna od skupina prema kojoj ispitanici iskazuju izrazitu socijalnu distancu.

Vjerske razlike, kao i u uvodnom dijelu rada spomenuto negativno ozračje u društvu po pitanju migranata, zasigurno doprinose nižem stupnju otvorenosti budućih učitelja prema ovoj populaciji. Rezultati pokazuju podjednaku socijalnu distancu prema Iračanima, Afganistancima i Sirijcima što navodi na zaključak da ispitanici sve ponuđene pripadnike migranata percipiraju na jednak način. Tome u prilog govori i činjenica da bi podjednak broj ispitanika (oko 30 %) stupio u najbliskije odnose, one bračne, s pripadnicima svake od ponuđenih narodnosti. Iako je broj ispitanika koji bi pripadnike nacionalnih manjina i migranata izгнаo iz države zanemariv, uočljiv je nešto veći broj onih koji bi izgnali pripadnike migranata od onih koji bi izgnali pripadnike nacionalnih manjina, što također potvrđuje prisutnost nešto negativnijih stavova budućih učitelja prema migrantima.

Detaljnije uvide u stavove budućih učitelja prema manjinama i migrantima daju rezultati dijela istraživanja u kojem su provedeni grupni intervjui sa studenticama pete godine učiteljskih studija. Ti rezultati pokazuju da buduće učiteljice imaju usko shvaćanje različitosti u društvu. Sudionice različitost percipiraju prije svega kao prisutnost različitih nacionalnosti i etničkih pripadnosti u državi. Pritom smatraju da Hrvatska nije zemlja obilježena kulturnim razlikama jer u njoj živi dominantno hrvatsko stanovništvo, koje dio studentica opisuje kao tradicionalno i konzervativno. Mišljenja budućih učiteljica o pripadnicima nacionalnih manjina i migranata pokazuju dominantno stereotipna razmišljanja o narodima koji u Hrvatskoj imaju status nacionalne manjine kao i sklonost generalizaciji odnosno interpretaciji individualnih iskustava s pojedincima kao obilježja cjelokupnog naroda.

Suprotno rezultatima dobivenima u području ispitivanja socijalne distance, koji pokazuju veći stupanj otvorenosti ispitanika prema Talijanima, nego prema Srbima, iskazi u grupnim intervjuima daju potpuno suprotnu sliku, tj. negativna razmišljanja o Talijanima, a vrlo pozitivna o Srbima. To pokazuje da su u praksi, unatoč osnovnoj pretpostavci Bogardusove skale da stupanj bliskosti iskazan procjenom na skali odgovara odabiru i ponašanju u stvarnom životu, zapravo česta odstupanja od kontinuuma skale, odnosno da postulirani kontinuum nije jednodimenzionalan, linearan i homogen (Fajgelj, 2003). U procjeni na skali socijalne distance najčešće se polazi od

stereotipnih predodžbi o pojedinom narodu te se na temelju toga procjenjuje prihvaćanje određene vrste odnosa (Šenjug Golub, 2013). U usporedbi s ostalim ponuđenim narodima u skali socijalne distance, Talijani su zbog sličnosti kulture i vjere, kako su neke studentice navele u grupnim intervjuima, prihvatljiviji za većinu odnosa od drugih naroda, iako možda veći dio ispitanica o njima općenito nema pozitivno mišljenje. Navedeno upućuje na zaključak da je pitanje vjerske pripadnosti sudionicama važno za prihvaćanje bliskijih odnosa s pojedincima drugog kulturnog porijekla.

Iako su o Srbima i Talijanima vrlo decidirano i bez zadržke iznosile svoje stavove i razmišljanja, u iskazima o romskoj manjini sve sudionice bile su vrlo oprezne. Dominantno su naglašavale kulturne razlike kao prepreku bliskijim odnosima, ali nisu izricale stereotipna mišljenja kao o Talijanima ili Srbima. Mogući uzrok ovoj suzdržanosti je svjesnost ispitanica o nepovoljnom položaju romske nacionalne manjine u društvu te potreba da kao buduće učiteljice, koje će se vrlo vjerojatno sresti s romskom populacijom u svom profesionalnom djelovanju, iznesu društveno prihvatljiva razmišljanja.

S druge strane, kada je riječ o migrantima, ispitanice vrlo jasno iskazuju etnocentrična stajališta izražavajući osjećaj straha i odbojnosti prema pripadnicima pojedinih migrantskih skupina, a većina njih imigracije percipira kao negativne po hrvatsko društvo u cjelini iz ekonomskih i sigurnosnih razloga. To pokazuje da su mišljenja budućih učiteljica većinom podudarna s mišljenjima većine populacije u Republici Hrvatskoj (usp. Jutarnji list, 12. ožujka 2024.) te da su nalazi ovog istraživanja identični nalazima sličnih prethodnih istraživanja u ovom području (usp. Pettit, 2011; Pulnix i sur., 2017).

Suprotno od kulturne različitosti u društvu, različitost u školskom okruženju buduće učiteljice percipiraju kao pozitivnu pojavu te pokazuju svjesnost o važnosti uloge učitelja za integraciju djece drugog kulturnog porijekla u obrazovni sustav. Stoga, može se zaključiti da postoji dihotomija između osobnih i profesionalnih stavova studentica što je usporedivo s nalazima istraživanja koje je provela Knežević (2024), a koji pokazuju da su osobni stavovi djelatnih učitelja u Hrvatskoj prema različitosti ukupno gledano pozitivniji od njihovih profesionalnih. S obzirom na nedostatak konkretnog iskustva s različitosti u obrazovnoj praksi, ovu suprotnu oprečnost između osobnih i profesionalnih stavova budućih učiteljica moguće je interpretirati kroz prizmu nalaza istraživanja koja pokazuju da učitelji inicijalno nemaju negativne stavove prema učenicima kojima se obiteljski jezik razlikuje od jezika školovanja, nego da se takvi stavovi oblikuju kod onih učitelja koji nisu tijekom svojeg inicijalnog obrazovanja adekvatno pripremljeni za rad s jezično i kulturno različitim učenicima (Walker i sur., 2004). Uzmemo li u obzir rezultate dobivene analizom podataka prikupljenih u grupnim intervjuima iz kojih proizlazi da većina studentica ne misli da ih je studij u dovoljnoj mjeri pripremio za ophođenje s različitosti u nastavnoj praksi, postoji opravdana bojazan da bi se njihovi trenutno naizgled pozitivni stavovi mogli promijeniti u negativne te bitno utjecati na njihovo profesionalno djelovanje. Nedostatak vještina učitelja za rad u pluralističkom okruženju uz ovo istraživanje pokazuju i druga istraživanja provedena u Hrvatskoj (usp. npr. Markočić Dekanić i sur., 2019; Šenjug Krleža i Knežević, 2024) što ukazuje na izrazitu potrebu dodatnog osnaživanja kompetencija djelatnih i budućih učitelja za rad s jezično i kulturno različitim učenicima. U prilog nužnosti modifikacije inicijalnog obrazovanja učitelja govori i činjenica da studentice Učiteljskog studija sa smjerom osjećaju djelomičnu, iako i dalje nedostatnu, pripremljenost za rad s učenicima kojima se obiteljski jezik razlikuje od jezika školovanja jer su tijekom studija razvili vještine poučavanja stranog jezika. Studentice ovog studija također djelomično pokazuju razvijenost međukulturne svjesnosti ostajući neutralne u svojim iskazima o pojedinim pripadnicima migranata zbog nedostatnog poznavanja njihove kulture. S obzirom na to da su one, kako same kažu, imale određen broj kolegijsa koji su se bavili pitanjima stranih kultura i međukulturnog učenja, za razliku

od studentica Učiteljskog studija s modulima, koje tvrde da se na studiju nisu srele s usporedivim sadržajima, za pretpostaviti je da je studijski program donekle utjecao na njihove međukulturne kompetencije.

Zaključak

S obzirom na rastuću jezičnu i kulturnu raznolikost u Hrvatskoj te na činjenicu da su stavovi jedni od prediktora profesionalnog djelovanja učitelja, ovo istraživanje pruža uvide relevantne i za nastavnu praksu, ali prije svega za obrazovanje učitelja razredne nastave. Dobiveni rezultati pokazuju općenito gledano, slično kao i usporedna dosadašnja istraživanja u ovom području, pozitivne stavove budućih učiteljica prema pripadnicima nacionalnih manjina i migranata. Međutim, s druge strane otkrivaju i vrlo stereotipna razmišljanja dijela ove studentske populacije o narodima koji čine nacionalne manjine u Hrvatskoj kao i izrazito etnocentrična stajališta prema pojedinim skupinama migranata. Dodamo li tome i vrlo usko shvaćanje različitosti kao i prevladavajući osjećaj nepripremljenosti budućih učiteljica tijekom studiranja za rad u pluralističkom okruženju, dolazimo do zaključka da je izrazito važno poduzeti analizu i odgovarajuće prilagodbe studijskih programa koji obrazuju buduće učitelje kako bi oni bili spremni na primjeren način odgovoriti na društvene i obrazovne izazove koji rastućom kulturnom i jezičnom raznolikosti u Hrvatskoj postaju sve veći. U tom bi smislu svakako pitanja različitosti, multikulturnog obrazovanja te razvoja međukulturne kompetencije i demokratskih kompetencija budućih učitelja trebalo obuhvatno tematizirati za vrijeme cjelokupnog studiranja i u svim njegovim područjima, a ne samo u sadržajima pojedinih kolegija. Također je važno budućim učiteljima omogućiti da, osim teorijskih spoznaja na studiju, steknu i praktična iskustva. Svakako treba uzeti u obzir da se ovi zaključci temelje na rezultatima istraživanja provedenog na malom uzorku i sa studentskom populacijom samo jednog fakulteta u Republici Hrvatskoj pa stoga imaju i određena ograničenja. Kako bi se dobio što precizniji uvid u stavove učitelja o kulturno i jezično različitim učenicima, buduća istraživanja trebala bi obuhvatiti veći uzorak i uključiti djelatne učitelje, prije svega one koji s takvom populacijom učenika rade već u praksi.

Literatura

- Abacioglu, C. S., Volman, M. i Fischer, A. H. (2020). Teachers' multicultural attitudes and perspective taking abilities as factors in culturally responsive teaching. *Br. J. Educ. Psychol.* 90, 736-752. doi: 10.1111/bjep.12328
- Arnesen, A. L., Allan, J. i Simonsen, E. (Eds.) (2010). *Policies and practices for teaching sociocultural diversity –A framework of teacher competences for engaging with diversity*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Blažević Simić, A. (2011). Socijalna distanca hrvatskih srednjoškolaca prema etničkim i vjerskim skupinama. *Pedagoški istraživanja*, 8(1), 153-168.
- Braun, V. i Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Chiofalo, T., Fernández Martínez, M. D. M., Garre, C. i Carrión, J. (2019). Immigrant Students: The Attitudes and Perceptions of Teaching Staff. *Mediterranean Journal of Social Sciences*. 10. 1-12. 10.2478/mjss-2019-0061.
- Čorkalo Biruški, D., Jelić, M., Pavin Ivanec, T., Pehar, L., Uzelac, E., Rebernjak, B. i Kapović, I. (2019).

Obrazovanje nacionalnih manjina I međuetnički stavovi u Hrvatskoj. Stanje, izazovi i perspektive. Zagreb: Friedrich-Ebert-Stiftung.

European Union (2023). *Diversity & inclusion agenda in the EEAS 2023-2025.*

Pribavljeno studeni 20, 2024. s <

https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/2023/Diversity%20and%20Inclusion%20Agenda%20in%20the%20EEAS%202023-2025_0.pdf>

Fajgelj, S. (2003). *Psihometrija. Metod i teorija psihološkog merenja.*

Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.

Fine-Davis, M. i Faas, D. (2014). Equality and diversity in the classroom: a comparison of Students' and Teachers' attitudes in six European countries. *Soc. Indic. Res.* 119, 1319-1334. doi: 10.1007/s11205-013-0547-9

Fitzpatrick, C., Côté-Lussier, C., Pagani, L. S., i Blair, C. (2015). I Don't Think You Like Me Very Much:

Child Minority Status and Disadvantage Predict Relationship Quality With Teachers. *Youth & Society*, 47(5), 727-743. <https://doi.org/10.1177/0044118X13508962>

Forrest, J., Lean, G. i Dunn, K. (2017). Attitudes of classroom teachers to cultural diversity and multicultural education in country New South Wales, Australia. *Aust. J. Teach. Educ.* 42, 17-34. doi: 10.14221/ajte.2017v42n5.2

Gay, G. (2002). Preparing for Culturally Responsive Teaching. *Journal of Teacher Education*, 53(2), 106-116. doi: <https://doi.org/10.1177/0022487102053002003>

International Organization for Migration (2019). *Glossary on Migration.* Geneva: International Organization for Migration (IOM)

Knežević, Ž. (2017). Does Initial Education prepare English and German Language Teachers for Plurilingual and Intercultural Competence Teaching? – A Study Programs Analysis. *Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, 19 (2017), Sp. Ed. 2, 13-33, doi: 10.15516/cje.v19i0.2612.

Knežević, Ž. (2024). Primary School Teachers' Personal and Professional Beliefs on Diversity. *CEPS - Center for Educational policy Studies journal*, 14(3), 213-235, doi:<https://doi.org/10.26529/cepsj.1629>

Lee, O., Luykx, A., Buxton, C. i Shaver, A. (2007). The challenge of altering elementary school teachers' beliefs and practices regarding linguistic and cultural diversity in science instruction. *Journal of Research in Science Teaching*, 44(9), 1269-1291. doi:10.1002/tea.20198

Markočić Dekanić, A., Markuš Sandrić, M. i Gregurović, M. (2019). *TALIS 2018: Učitelji, nastavnici i ravnatelji – cjeloživotni učenici. Međunarodno istraživanje učenja i poučavanja.* Zagreb: NCVVO

Mazziotta, A., Piper, V. i Rohmann, A. (2016). *Interkulturelle Trainings. Ein wissenschaftlich fundierter und praxisrelevanter Rückblick.* Wiesbaden: Springer.

OECD (2016). *Low-Performing Students: Why They Fall Behind and How To Help Them Succeed.* PISA.

Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264250246-en>.

Pavlović, T., Sučić, I. i Maglić, M. (2022). Stavovi hrvatskih srednjoškolaca prema etničkim

manjinama: uloga multikulturalnosti, socijalnog identiteta I škole. *Sociologija i prostor*, 225(3), 465-488.

Pettit, S. K. (2011). Teachers' Beliefs About English Language Learners in the Mainstream Classroom:

A Review of the Literature. *International Multilingual Research Journal*, 5:2, 123-147, DOI: 10.1080/19313152.2011.594357

Pulinx, R., Van Avermaet, P. i Agirdag, O. (2015). Silencing linguistic diversity: the extent, the determinants and consequences of the monolingual beliefs of Flemish teachers. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 2015. doi: 10.1080/13670050.2015.1102860

Puttick, S., Nye, Z., Wynn, J., Muir, L. i Hill, Y. (2020). Student teachers' beliefs about diversity: analysing the impact of a 'diversity week' during Initial Teacher Education. *Teacher Development*, 25(1), 85-100. <https://doi.org/10.1080/13664530.2020.1854336>

Rodríguez-Izquierdo, R. M., González Falcón, I. i Goenechea Permisán, C. (2020). Teacher beliefs and approaches to linguistic diversity. Spanish as a second language in the inclusion of immigrant students. *Teaching and Teacher Education*, Volume 90, <https://doi.org/10.1016/j.tate.2020.103035>.

Sakarneh, M. (2023). Teachers' Attitudes towards the Rights of Students with Special Education Needs During the Covid-19 Pandemic. *Center for Educational Policy Studies Journal*, 13(2), 143-162. doi: <https://doi.org/10.26529/cepsj.1155>

Šenjug Golub, A. (2013). Evaluacija međukulturalne kompetencije učenika u osnovnoškolskoj nastavi

njemačkog jezika [Doktorski rad]. Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Šenjug Krleža, A. i Knežević, Ž. (2024). Pripremljenost budućih učitelja razredne nastave i učitelja stranih jezika za ophođenje s različitosti u primarnom obrazovanju. *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, XXII (2024), 2; 397-411. doi: <https://doi.org/10.31192/np.22.2.10>

Soriano, E. i Cala, V. (2019). What Attitudes Toward Refugees Do Future European Teachers Have? A Comparative Analysis between France and Spain. *Sustainability*, 11/3066. doi:10.3390/su11113066.

Taylor, R., Kumi-Yeboah, A. i Ringlaben, R. P. (2016). Pre-Service Teachers' Perceptions towards Multicultural Education & Teaching of Culturally & Linguistically Diverse Learners. *Multicultural Education*, 23(3-4), 42-48.

Vázquez-Montilla, E., Just, R. i Triscari, R. (2014). Teachers' Dispositions and Beliefs about Cultural and Linguistic Diversity. *Universal Journal of Education Research*, 2(8), 577-587.

Walker, A., Shafer, J. i Iiams, M. (2004). "Not In My Classroom": Teacher Attitudes Towards English Language Learners in the Mainstream Classroom. *NABE Journal of Research and Practice*, 2 (1), 130-160

Wang, J.-S., Lan, J.Y.-C., Khairutdinova, R. R. i Gromova, C. R. (2022). Teachers' attitudes to cultural diversity: Results from a qualitative study in Russia and Taiwan. *Front. Psychol.* 13:976659. doi: 10.3389/fpsyg.2022.976659

Youngs, C. i Youngs, G. (2001). Predictors of mainstream teachers' attitudes toward ESL students.

Tesol Quarterly, 35, 97e120. <https://doi.org/10.2307/3587861>.

Žero, A. i Pižorn, K. (2022). Undergraduate and Graduate Students' Beliefs about Dyslexia: Implications for Initial Foreign Language Teacher Education. *Center for Educational Policy Studies Journal* 12(4), 101-127. DOI: <https://doi.org/10.26529/cepsj.1432>

Elektronički izvori:

ESS Portal <<https://ess.sikt.no/en/?tab=overview>>

Faktograf, 23. veljače 2024. <<https://faktograf.hr/2024/02/23/istrazivanje-gradani-hrvatske-imaju-umjerene-stavove-prema-imigraciji/>>

Jutarnji list, 12. ožujka 2024. <<https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/provedeno-prvo-veliko-istrazivanje-o-tome-sto-hrvati-misle-o-imigrantima-jako-je-zanimljivo-kako-su-se-podijelili-15438137>>

Mrežne stranice Eurostata <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Migration_and_migrant_population_statistics> (20. studenog 2024.)

Mrežne stranice Državnog zavoda za statistiku <<https://web.dzs.hr/hub24/stanovnistvo.html>> (20. studenog 2024.)

Mrežne stranice Državnog zavoda za statistiku <<https://dzs.gov.hr/vijesti/objavljeni-konacni-rezultati-popisa-2021/1270>>

**Teaching (Today for) Tomorrow:
Bridging the Gap between the Classroom and
Reality**

3rd International Scientific and Art Conference
Faculty of Teacher Education, University of Zagreb in
cooperation with the Croatian Academy of Sciences and
Arts

Attitudes and Opinions of Future Teachers Toward Members of Ethnic Minorities and Migrants

Abstract

Processes of globalization, migration, and increased individual mobility are making countries worldwide increasingly linguistically and culturally diverse. These societal changes are directly reflected in educational systems, where teachers face the challenge of effectively managing diversity in their teaching and preparing students for life in a multicultural environment. Since teachers' professional practices are strongly influenced by their attitudes, the aim of this study was to examine the attitudes and opinions of future primary school teachers toward members of ethnic minorities and migrants as potential members of the student population in their teaching practice.

Using the Bogardus Social Distance Scale, the study assessed the social distance of final-year students of the Faculty of Teacher Education, University of Zagreb (N = 122), toward members of minorities and migrants in the Republic of Croatia. Additionally, group interviews were conducted with students (N = 5 and N = 6), exploring their opinions on diversity in society, members of minorities and migrants in Croatia, diversity in education, and their preparedness to address diversity in classroom settings. The results indicate generally positive attitudes of future teachers toward individuals of other nationalities but also reveal highly stereotypical perceptions of national minorities in Croatia and ethnocentric views toward certain migrant groups. Although diversity in school environments is perceived as a positive phenomenon, the respondents expressed the opinion that their studies had not adequately prepared them for teaching in linguistically and culturally diverse classrooms. Overall, the findings highlight the need for a stronger emphasis on these issues in the initial education of teachers.

Key words:

initial teacher education; linguistic and cultural diversity; social distance; diversity

Revizija #4

Stvoreno 6 svibnja 2025 18:44:57 od Martina Gajšek

Ažurirano 21 svibnja 2025 07:16:23 od Martina Gajšek